

Platon ve Bilgi

Ömer Faik ANLI*

Felsefe – Bilim ayrımı, iki bin beş yüz yıllık Batı düşünce tarihinde ancak son üç yüz yıl içerisinde gündeme gelmiş ve modern bilimin doğuşu ile kendisini göstermiştir. Spekülatif düşünceden temizlenerek, verili olguların bilgisini yine o olgulara başvurarak elde etmek ve sınamak ile kendisini sınırlayan bilim etkinliği, yöntemini ve bilgi tanımını da bu doğrultuda ortaya koymuştur. Buna karşın, bilimi var kılan ilkeler, görünürdeki keskin bilim – felsefe ayrımının altında felsefi nitelikteki varlıklarını sürdürürler. Bilim, kendisini var kılan bu ilkeler ve temel tanımlar üzerine düşünme etkinliği değildir. Bu işi yapma görevi yine felsefeye, bilim felsefesine düşmektedir. Özellikle pozitivizm ile birlikte, bilim üzerine yürütülen bir felsefi etkinlik olarak bilim felsefesi, kendisini geleneksel epistemoloji anlayışından ayırmak adına ‘bilgi kuramı’ (theory of knowledge) olarak belirlemiştir. Bu felsefi etkinlik çözümleme yöntemi ile bilimsel kuramların temel tanımlarını, kuramsal öğeler arasındaki ilişki biçimlerini ve bu bağlamdaki bilimsellik ölçütünü konu edinmiştir. Amaç, bilimsel bir kuramı ‘bilimsel’ kılan niteliğin ortaya çıkarılması, bu yolla bilimin metafizikten temizlenmesi ve en önemlisi de bilim ve bilim-olmayan ayrımını yapabilecek kavramsal bir aracın geliştirilebilmesidir. Kendisini bu biçimde ortaya koyan bilgi kuramı, metafizik ile iç içe geçtiği düşünülen epistemolojiden ayrılmaktadır. Oysa daha yakından bakıldığında, bilgi kuramının epistemolojiden, bilim felsefesinin klasik anlamıyla felsefeden ve felsefe tarihinden net sınırlarla ayrılmadığı görülmektedir.

Modern bilimin amacı yasalı bilgiye ulaşmaktır. Yasalı bilgi genel bilgidir ve bu nedenle de kuramsal niteliktedir. Ancak bu kuramsallık empirik temellidir. Modern bilimin nesnellik ölçütü, sınanabilirliğe yani doğaya empirik başvuruya dayanır. Böylelikle de kuramın gerçekliğe uygunluğu denetlenebilir olmaktadır. Denetlenebilir olmak ise doğrulanabilirlik niteliğinin ta kendisidir. Bu yaklaşımın özü, epistemoloji tarihinin ana kuramlarından birisi olan ‘*doğruluğun uygunluk kuramı*’ndan başka bir şey değildir. Görüldüğü üzere, modern bilimi konu edinen bilim felsefesi, Platon ve Aristoteles’te sistematik ifadesini bulan doğruluğun uygunluk kuramını ve onun taşıdığı bazı problemleri örtük olarak devralmıştır. Epistemolojinin temel sorunları evrilerek varlıklarını bilgi kuramı içerisinde korumuş ve modern bilimin felsefi temellerinde varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bu nedenle, Antik Yunanlı bir filozof olan Platon’un epistemolojisi, modern bilim ve onu konu edinen bilim felsefesi için aşılmış ya da önemsenmeyecek bir yaklaşım değildir. Çünkü epistemolojinin temel sorusu olan ‘bilgi nedir?’ ile bilim felsefesinin ‘bilimsel bilgi nedir?’ sorusu arasında özsel ve tarihsel bağlar vardır.

* Ankara Üniversitesi DTCF Felsefe Bölümü, Bilim Tarihi Anabilim Dalı

'Platonik' Epistemoloji: Bilgi ve Bilmek

İnsan bir şey bilebilir mi, bilebilirse bu ne tür bir bilgi ve neyin bilgisidir? 'Bilgi nedir?' sorusuna ilişkin bir araştırmada, konu olan 'bilgi'nin niteliği belirlenmelidir. Platon'a göre, aranan bilgi, pratik amaca dönük teknik bilgiler değildir. Bu tür bir bilgi, 'bilgi' adını almaya hak kazansa dahi, ancak ve ancak 'nasıl' sorusuna yanıt olabilecek ve genelde de alışkanlığa dayalı bir bilgidir. Oysa bilgi adını almaya hak kazanabilecek bir ifade (önerme), en geniş anlamıyla varlığın özüne yönelik olan tanımlamalara ilişkin olmalıdır. Bu tür bilgi 'neden?' ve 'nedir?' sorularına bir yanittir. Bu bilgi yaklaşımının 'bilgi' belirlenimi, alt boyutlarında nedenlerin bilgisini ve 'nasıl yaşamalıyım'ın bilgisini kendinde barındırır. Platon'un felsefi sistemini ortaya koyduğu ilk dönem diyalogları, temel vurgu 'nasıl yaşamalıyım' sorusu bağlamında erdemlere yönelik 'nedir' sorusu ile biçimlenir. Bu yönelim ile sorulan 'nedir' sorusu ontolojik ve epistemolojik boyutlar içerir. Sokrates'in, Platon'un ilk dönem diyaloglarında, sürekli insana ilişkin durumları/kavramları tartışıyor olması, 'nasıl yaşamalıyım?' sorusunun, eş deyişle etik sorularının doğrudan ontolojik sorulardan önce geldiğini göstermektedir. Ancak ortada bir 'bilgi' sorununun olduğu ve bu 'bilgi' sorununun da zorunlu olarak, bilginin 'neyin bilgisi' olduğu bağlamında ontolojiyi beraberinde getireceği açıktır. Sokrates'in yola çıkış noktası etik ile örtülü bir epistemoloji sorgulamasıdır: "Neyi biliyorum?"

İnsan için ne bildiği şey üzerinde araştırmada bulunmak mümkündür, ne de bilmediği şey üzerinde; bilinen şey üzerinde araştırma lüzumsuzdur, çünkü zaten bilinir. Bilinmeyen şeye gelince, ne araştırılacağı bilinmediği için araştırma olmaz. (Menon 80e)

*Menon Diyalogu'*nda ifade edilen bu mantıksal sorun, çözümsüz bırakıldığında, felsefi bilgi arayışını da anlamsız kılmaktadır. Bu engeli aşmak için Platon, aranan bilginin ne olduğu, neye ilişkin olduğu (hangi niteliklere sahip bir 'nesne'ye ilişkin olduğu) ve bu bilgiye göre nasıl 'doğru' yaşanabileceğini ortaya koymayı amaçlar. Bu da epistemoloji, ontoloji ve etiği kapsayan bir felsefe anlayışı anlamına gelmektedir.

Bilimi gerçekten seven kimse yaratılışı gereği gerçek varlığa ulaşmak ister, var olduğu sanılan tek tek şeylerin çokluğunda duraklayıp kalmaz; tersine, hiç aksamadan yoluna devam eder, her şeyin özünü ruhunun bu özü kavramak için yapılmış, üstelik bu özle akraba olan yanı sıra kavrayıncaya kadar coşkunluğunu yitirmez; sonra da, sevgilisine kavuşur gibi asıl gerçeğe kavuşup onunla birleşince; akıl ve hakikati doğurur, bilgiye ve gerçek hayata ulaşır, onunla beslenir, ancak bundan sonra doğum sancularından kurtulur. (Devlet 490b)

'Doğum sancuları', bilgisizlik bilincidir. Bu durum, Sokrates'in araştırılan kavrama ilişkin verilen tek tek tanımlamaları çürütmesi ile sonuçlanan ve kapsayıcı bir tanımlamayı kendinin de ortaya koymadığı ilk dönem diyaloglarında görülmektedir. İlk dönem diyalogları ve bu diyalogların sonunda açığa çıkan bilgisizlik bilinci, diyalog yöntemi ile okuyucunun verili tanımlarının temellerini de

sarsmaktadır. Tam da bu noktada bilgisizlik bilinci, bilginin olanağına ilişkin soruyu ‘ezberlenmiş’ yanıtların yokluğunda açık olarak karşımıza çıkarmakta ve okuyucuları da yeninden ve ironik olarak da ilk kez ‘yola çıkmaya’ çağırmaktadır. İlk dönem diyaloglarındaki Sokrates, bilgisizlik bilincine ulaşmak için katedilmesi gereken negatif, olumsuzlayıcı aşamadır. Bilgi-olmayanın olumsuzlanması, bilgi arayışının yolunu açarken, gizil olarak bir bilgi tanımlaması da taşımaktadır.

Ortak kavramlar üzerinde konuşabiliyor ve düşünebiliyor olmak, tümel kavramların mümkünliğünün kabulünü de beraberinde getirmektedir. Tüm insanların bu tür kavramları tanımlama biçimi farklılık gösterse de, hemen hepsinde bir ortaklık belirmektedir. Örneğin, etik bağlamda “doğruluk nedir?” sorusu sorulduğunda, *Devlet I*’de Polemarkhos, “*Herkese hakkını vermektir*” şeklinde cevap verir. “*Uygun şartlarda, herkese hakkını vermek*”te doğruluktan bir pay vardır, ancak bu tanım ‘Doğruluk’un kapsayıcı tanımı değildir. Platon’un aradığı böylesi bir kapsayıcı ve hatta sınırlayıcı bir tanımdır. Bir şeyi yanıtlayabilmek, onu ‘bilmek’le eşdeğerdir. Böylece, tanım arayışı, bilgi arayışını doğurmakta, bir noktada bilginin bilgisini, eş deyişle de bilginin ne-liğinin belirlenmesini gerektirmektedir. Böylelikle etik soru epistemolojik bir soruya dönüşür ve etik sorunun yanıtı epistemolojik bir yanıtı ön-koşul olarak gerektirir.

Bu bilgi arayışı, *Menon Diyalogu*’ndaki mantıksal problemle karşı karşıya kalmaktadır. Bilgi arayışında, aranan şey bilinmiyorsa, ne aranacağı bilinmediğinden arayış anlamsızdır; aksi durumda ise, aranan şey zaten bilindiğinden arayışa gerek yoktur. Bilgi belirleniminin anlamlı olabilmesi için insanın tanımlara önceden sahip olması ya da onlara sahip olanlardan öğrenmesi gerekir. Problem, şu şekilde de ifade edilebilir: *Bildiğin bir şeyi aramaya gerek yoktur, bilmediğin bir şeyi ise aramanın anlamı yoktur; onu bulduğunda, bulduğun şeyin ‘o’ olduğunu anlayamazsın.*¹

‘Bilgi’yi başkasından öğrenmek mümkün değildir; çünkü bu durumda o kişinin de bilgiyi başkasından öğrenmiş olması, dolayısıyla da sonsuz bir geri dönüş yaşanması gerekmektedir. Bu sonsuz geri dönüş ise bilinemezliğe ve bilginin olanaksızlığına yol açar. Aynı savdan çıkartılabilecek diğer bir sonuç da bilginin toplumdan da öğrenilemeyeceğidir. Çünkü ‘toplum’ adı verilen insan topluluğu, aynı konu üzerinde farklı cevapların da kaynağı olabilmektedir.* Aynı konu üzerine farklı yanıtlar veriyor olmak, Platon’a göre, bilgisizliğin ve hatta bilgisizliğin bilincinde dahi olamama durumunun belirtisidir. Diğer bir yanıt denemesi ise bilginin insana alim-i mutlak bir varlık tarafından verilmiş olduğunun savlanmasıdır. Ancak, bu yanıt sonlu insanın bu bilgiyi nasıl aldığı/edindiği sorununu cevapsız bırakmaktadır. Görüleceği üzere, Platon’un bu yaklaşımı bilgi konusunda otoriteye başvuruyu reddetmektedir. Bilgi, gerçekliğin bilgisi olmalıdır. O halde bilginin yöneleceği, doğacağı

¹ Bu yaklaşım, çağdaş bilim felsefesi içerisinde bilimsel kuram – empirik veri (ya da olgu) ilişkisi bağlamında farklı bir boyutta tartışılmaktadır. Kuramın olguya öncel olduğu savı, modern bilimin ayırt edici niteliklerinden biri olan gözlemin önceliği ilkesine ters düşmektedir. Neyin gözleneceğine ilişkin öncel bir kabul olmadan gözlemin kör olacağı ve hiçbir gözlemin bu anlamda ‘nötr’ (kuramdan bağımsız) olamayacağı savı Platon’a örtük bir gönderme taşır: Neyi aradığımız kuram tarafından öncel olarak belirlenmediği sürece, hiçbir şey bulamayız.

* Bu sav, Birinci Alkibiades Diyalogu’nda 110e-112a arasında ele alınmaktadır.

esas alan gerçekliğin kendisidir. Eğitim ise aklın sahip olduğu yetiyi doğru yöne (gerçekliğe) yönlendirmenin öğretilmesinden başka bir şey değildir.

Bilgi edinilen bir şey değilse, bu durumda “bilgi arayışı” ruhta daha önceden gizil olarak bulunan bilgiyi tekrar bilinç seviyesine yükseltme uğraşı olarak tanımlanmaktadır. Bir başka deyişle, öğrenmek, diyalektik yöntemle anımsamaktan ibarettir. O halde, bilgi, yaşanan empirik dünyadan kaynaklanmıyor, doğuştan önce ruha (akla) katılıyor demektir. Fakat empirik dünya tamamen değersiz değildir. O, aşılması gereken başlangıç noktası, içerisinde taşıdığı gerçekliğin silik izleriyle bir ‘hatırlatıcı’dır.

Fenomenlere bağlı olmayan bilginin, bilgisi olduğu nesnesinin de empirik dünyanın dışında, kendinde-gerçeklik olarak varolması gerekmektedir. Bu var-oluş tarzı, Platon’u idealara ve kavram realizmine götürmüştür. Tikel, değişken ‘var-oluşlar’ yerine tümel, değişmez varlıklar olarak nitelendirilen idealardan oluşan dünya, içinde yaşadığımız empirik dünyaya (görünüş dünyası) göre hiçbir yerdedir; fakat gerçekliğin ta kendisidir. Görünüşler, idealardan aldıkları pay sayesinde, gerçek dünyanın gölgesi/yansıması olarak karşımızdadır. İdeayı kavrayabilmek özü kavrayabilmek demektir ki, bu da, o şeyi o şey yapan şeyin bilinmesi anlamına gelmektedir. Görünüşün ‘gözlükleri’ ile bakıldığında hiçbir yerde olan bu gerçekliğin bilgisi de ‘gerçek bilgi’, yani *episteme*dir; duyu kaynaklı olan bilgi türü, bir başka deyişle görünüşlerin bilgisi ise *sam/doksa*’dır.

Episteme – Doksa

Bilgi arayışının ve belki de felsefenin yola çıkış ilkesi olan “*Kendini bil*” buyruğu bağlamında insan elde edeceği bilgiyle üç şeyin ayırıcısına varabilir: kendi, kendinin olan, kendinin olana ait olan.

Platon’a göre, insan, akıl, ‘yürek’ ve bedensel isteklerin kaynağı olmak üzere üç bölümden oluşmuş ruhsal bir bütündür. Bu bütünlük ‘kendi’ ise, ‘kendine ait olan’ insanın bedenidir; bir başka deyişle, insanın bu dünyadaki fenomeni bedendir. Bedenine ait olanlar veya bedensel şeylerle ‘kendinin olana ait olanlar’dır.

‘*Kendini bil*’ buyruğunun böylesi bir açılımı, episteme – doksa ayrımı bağlamında Sokrates ile Platon arasındaki bağlantıyı da açığa çıkarabilir niteliktedir.

Diyaloglara dayalı olarak sorulabilecek bir soru, “insan bedenini, yani insan fenomenini inceleyen ‘hekimlik’*, oluşa dahil olduğu için doğru sanılar (doksa) ile mi yol alır yoksa etkinliğini bilgiye (episteme’ye) mi dayandırır?” sorusudur.

Fenomenle ilgili olan hekimlik sanatı (bilimi), bilgiye (episteme’ye) dayalı ise, oluş içerisinde ‘bilgi’ye konu olacak bir öge var demektir. Bu durumda ise, ‘değişmeyen varlık(idea)’ın bilgisi olan ‘episteme’, değişim içinde gösterilen, hatta görünüş olarak nitelendirilen bir yapıya da ait olabilir sonucuna ulaşılabilir. Böylelikle de ideaların, epistemenin kaynağı (nesnesi) olduğunu savunan

* Hekimlik örneğinin seçilmesinin nedeni, birçok Platon diyalogunda adı geçen bir ‘sanat’ (bilim) olması ve insan hayatında en azından yararlılık açısından ön planda bir etkinlik olmasıdır.

görüşün bir çelişki içerdiği düşünülebilmektedir. Hekimlik ‘sanatında’ böylesi bir istisna durum yakalanabilirse, tüm bilimlerin sağladığı bilgilerin de tekrar tartışmaya açılabilir olduğu görülecektir: Fenomene ilişkin bilimlerin nesnel ürünü olan bilgi türleri ‘episteme’ midir yoksa ‘doksa’ mıdır?

Bireysel insanın maddesel yanı olan bedeni, ölümlü bir organizma olduğu için değişmeyen, ezeli-ebedi varlık kategorisine girmemektedir. Bu nedenle Platon’un onu oluş içerisinde göstermesi ve görünüş dünyasına dahil etmesi doğaldır. Platon, tümel bir kavram olan ‘insan bedeni’ üzerine düşünülmesi ve onun özelliklerinin kavranması gerektiğini öne sürer. Fakat böyle bir araştırmanın beslenebileceği yegane kaynak, görünüşe dahil edilen bireysel insan bedenleri ve onlar üzerinde yapılan deney ve gözlemlerdir. Deneye ve gözleme, bir başka deyişle fenomene ilişkin bilgi türü, *doksa/sanı* olduğundan, ideaya ilişkin *episteme*’ye ulaşmak mümkün olmayacaktır. Elde edilecek sonuç, *sanı/doksa*, iyi ihtimalle de doğru-sanı olacaktır. İşe yarar olmaklık bakımından doğru-sanı ile bilgi (episteme) arasında fark yoktur. Doğru-sanının gerekçelendirilmesi/temellendirilmesi de gözleme ya da deneye bağlı olduğundan, sanıyı sanı ile temellendirme paradoksu, sonsuz geri dönüşe ya da tanımsal anlamıyla, bilgisizliğe yol açmaktadır. Bu durumda, doğru-sanı, gerekçelendirilemez / temellendirilemez bir yapıdır ve bu nedenle de bilgi(episteme)nin taşıdığı sağlam ve güvenilir olma özelliğini taşımaz. O halde deney ve gözlem kaynaklı olarak elde edilen *doksa* (sanı) olsa olsa *episteme*’ye giden anımsatıcı yolda bir ‘aşama’dan başka bir şey değildir.

Özellikle, görünüşe ilişkin bir etkinlik olan hekimlik gibi ‘sanatların’ (bilimlerin), Platon felsefesinde değer bakımından aşağıda olmasının nedeni de budur. Unutulmamalıdır ki bedensel sağlık, sadece gölgeler (görünüşler) dünyasında bir gerçekliğe sahiptir. Böylesi ‘gerçeklikler’, Platonik anlamdaki ‘Gerçeklik’ tanımının dışında kalmaktadırlar. Bununla beraber, yukarıda da belirtildiği gibi, değer sıralamasının alt basamaklarında yer alsa da, hekimlik ve benzeri bilimler tamamen değersiz değildirler. Gerçekliğe kuramsal olarak yakınlık derecelerine göre, bilgi türleri, bir başka deyişle de ‘alt-bilgi’ türleri değer almaktadır.

Platon, bilgi türleri sıralamasını, *Devlet VI*. Kitapta yapmaktadır. Buna göre, dünyadaki şeylere karşı ruhta bazı yetiler karşılık gelmektedir. Dünya, ‘görünen dünya’ ve ‘kavranan dünya’ olmak üzere iki alandan oluşur. Görünen dünya, kavranan dünyadan pay aldığı ölçüde (diğer bir deyişle, kavranan dünyanın izini taşıdığı sürece) varolur. Görünen dünyadaki nesnelere ‘görüntülerden’ ve ‘hayvan ve eşyalar’dan oluşurlar. İnsan ruhunda bu alana karşılık gelen yetiler ise ‘bulanık görüntü alma gücü’ (algılar) ve inanma (sanı) yetileridir. Kavranan dünya ise ‘aşağı kavrama nesnelere’ (Matematiksel kavramlar) ve ‘Yüksek Kavrama Nesnelere’ (İdealar) olmak üzere iki gerçeklik alanından oluşur. Bunlara karşılık gelen yetiler ise, ‘anlama’ (dianoia) ve ‘akıl’ (Nous) olarak adlandırılır. Kavranan dünya, bilgi alanıdır. Görünen dünya ise sadece sanılar üretebilir. Bilgi, gerçeğin bilgisidir. Gerçeklik ise değişmez kavranan dünyadan başka bir şey değildir.

Kavranan dünyanın bölümlerinden birine ulaşmak için ruh, görülen dünyanın asıl nesnelere birer görüntü olarak kullanmak zorundadır; varsayımlardan kalkarak bir ilkeye değil, bir sonuca varır. Oysa, sonu varsayimsız bir ilkeye varan öbür bölüme ulaşmak için ruh yine bir varsayımdan kalkarak, ama ilk halde kullandığı görüntülerin yardımına başvurmaksızın, sadece kendi başına ele alınan idea'ların araştırmasını yürütmek zorundadır. (Devlet 510b)

Algı'dan yola çıkarak varsayımlar üreten insan, bir sonuca varmaktadır. Platon, bunun en belirgin örneği olarak geometrik varsayımları ve teoremleri göstermektedir. Geometrik bir şekil olan üçgen, kâğıda çizilebilir olmasına rağmen, onun hakkındaki akıl yürütmeler üçgen kavramı üzerindedir. Bu akıl yürütme herhangi bir cisimsel üçgen üzerine değildir. Ulaşılan sonuç, tüm üçgenleri kapsayan bir teorem olacaktır. Bu aşamadan sonra, akıl, görüntüden (cisimsel varlıktan / fenomenen) tamamen ayrılarak, ulaştığı varsayımı bir basamak olarak kullanarak salt soyut düşünme ile yol alacaktır. Böylelikle de görünmeyen, fakat kavranabilen 'idea'ya ulaşacaktır. Bu idea, bir sonuç varsayımı değil, ilke durumundadır.

Varsayımları ilkeler olarak kabul eden ve sonuçta yine bir varsayıma ulaşan bilgi türü dianoia'ya dahil olmakla beraber, episteme'den aşağıda kalmaktadır. Oluş / Değişim içerisindeki dünya, değişmeyen bilginin kaynağı olamaz; çünkü değişim içerisindeki olgular tanımlanamazlar, bir başka deyişle de sınırlandırılmazlar. Sınırlandırılmama ise tüketilememe anlamına gelmektedir. Tüketilemez bir alan ise sağlam ve güvenilir bilgiyi sağlayamaz bir yapıdır. Ancak bu değişimin içerisinde değişmeye işaret eden öğeler mevcuttur. İşte bu öğeler, akıl için görünüşlerden idealara geçişi sağlamaktadır.

Günümüz doğa bilimleri akıl yürütme yöntemleri açısından bu kategoriye girmektedirler. Fakat, varsayımdan sonuç-varsayımına ulaşmanın en iyi örneği, postüladan hareketle kurulan Eucleides geometrisi ile aynı postülanın farklı yorumlarından hareketle kurulan Eucleides-dışı geometrilerin sonuçları farklı fakat eş-değer tasarımlar olmalarıdır.

Platon'un bu kuramını 'adalet' kavramı örneği üzerinden incelemek daha açıklayıcı olabilir: İnsan, görünen dünyada, sanı olarak sahip olduğu adil ve adil olmayan edimler hakkında akıl yürütmeler ile adalet kavramı üzerine bir varsayım elde edebilmektedir. Pozitif hukuk kuramları bu aşamaya birer örnek oluşturmaktadırlar. Bunun ulaşılmış sonuç olarak değil de empirik dünyadan soyutlanmış bir basamak olarak görülmesi ile akıl yürütmeye devam edilirse, ulaşılabilecek kavram adalet ideasının kendisi, Platon'a göre, ruhun daha önce temaşa ettiği adalet ideası olacaktır. Bu kavram, zaman ve mekân üstü, değişmez ve kapsayıcı ilk ilkedir. Bu ilke, tüm varlığın düzenleyici ilkesidir. Bu ilkenin nesnesi olduğu bilgi ise 'episteme'dir.

Sonuç: Doğru Bilgi Vardır ve İnsan İçin Olanaklıdır

Eğer epistemolojik bağlamda ‘doğruluk’, bir ifade ile o ifadenin konusu (nesnesi) arasında kurulan bir ilişkiye gönderme yapıyorsa, ilişkinin diğer tarafında nesne olarak neyin olduğu önemli bir sorun oluşturmaktadır. Bu, daha önce ifade edilmeye çalışılan epistemoloji – ontoloji karşılıklılığıdır. Bu sorunu sistematik olarak ele alan Platon’a göre doğru bilginin olanağı, bilgi ile varolan arasında kurulan ilişki ile açığa çıkar. Bununla birlikte bilginin doğruluk değeri ile bilginin konusu olan varolanın ‘varlık özelliği’ arasında da belirleyici bir ilişki vardır. Bu epistemoloji ile ontoloji arasında sıkı bağlar kurmak ve bilinenlerin türü ile bilgi türü arasında karşılıklı bir ilişki belirlemektir. Platon’un yaklaşımına göre, doğru bilginin kaynağı oluş halindeki değişim dünyası değil, değişmeyen, mutlak varolanların dünyası olmalıdır. Nesnenin, bilgisini belirleyen varlık özelliği bu anlamda ontolojik olarak değişmezlik ya da değişebilirliktir. Eğer varolanlar arasında değişmezlik özelliğini taşıyan şeyler varsa, bu durumda onun bilgisinin de bu özelliği taşıması gerekmektedir. O halde, ‘gerçek’ bilgi bu değişmezlerin bilgisi olmalıdır. Platon’a göre, değişmeyen doğru-mutlak bilgisi olanaklıdır ve bu gerçek bilgidir (episteme). Görüldüğü üzere, Platon’un yaklaşımında bilginin ölçütü sadece doğruluk değil, doğruluk ve değişmezliktir. Bu, onun ortaya koyduğu ontolojinin, bir başka deyişle de, gerçeklik anlayışının doğal belirlenimidir. Bu ontolojiye göre, gerçeklik, akısal ve insandan bağımsız olarak varolan bir değişmezler ağı olarak görülebilecek idealar dünyasıdır.

Platon, ana hatlarıyla betimlenen bu temel ontoloji anlayışını merkeze alarak *Sofist Diyaloğu*’nda ifadelerin doğruluğu-yanlışlığı üzerinde durmaktadır. Ona göre, nasıl ki nesnelere bazıları birbirleriyle uyuyor, bazıları uyuşmuyorsa, bu durum dilsel işaretler için de geçerlidir: İşaretlerin bir bölümü birbiriyle uyuşmaz; ama birlikte uyum sağlayanları ise deyim (ifadeyi) oluştururlar. Bu deyim her ne olursa olsun bir şey’in bir deyim olmak zorundadır; aksi halde o, olanaksızdır. Bir başka deyişle, ifade bir ‘şey’ hakkında olmalıdır. Platon, her deyim kendi geçerliliği bakımından bir niteliğe sahip olması gerektiğini savlar. Bu nitelik, doğruluk ya da yanlışlıktır. Doğru tümce, üzerine söylendiği şey hakkında gerçek-olan’ın varlığını deyimler (ifade eder). Yanlış-olan ise gerçek-olan’dan ayrı bir şeyi ifade eder. Bir başka deyişle, yanlış-olan, varolmayan’ı var-olan olarak ifade eder. Platon’da doğruluk, “*aletheia*” kavramındaki varlığa ilişkin açığa çıkma anlamının yanı sıra ifadelerin bir niteliği olan ve ölçütünün de nesnesine uygunluk olduğu bir niteliktir. Bu, Varlığa ilişkin açığa çıkma ile ‘söz’ün ve ‘düşüncenin’ örtüşmesine dayalı karşılıklı ilişkisidir. Gerçek bilgi, doğru bilgidir ve onun ölçütü de nesnesine uygunluğudur. Bu nitelikteki bilginin nesnesi, daha önce de belirtildiği gibi, akıl tarafından ‘görülebilir’ (kavranabilir/bilinebilir) olan kendinde-gerçeklikler, yani idealardır. Böylelikle de doğru bilginin olanağını sağlayan uygunluk ilişkisinin iki kutbu da sağlanmış olmaktadır. Çağdaş bilim felsefesinin bir kanadı, işte bu iki kutuplu ilişkinin olanağını ve öğelerini tartışmaya devam etmektedir. Bu tartışmanın sürüyor olması, bilgi kuramının epistemolojinin tarihsel evriminin bir parçası olduğunun göstergesidir.

Kaynakça:

Magee, Bryan, *Büyük Filozoflar*, çev. Ahmet Cevizci, Paradigma Yay., İstanbul, 2000

Platon, *Devlet*, çev.Hüseyin Demirhan, Sosyal Yay., İstanbul, 2002

Platon, *Menon*, Diyaloglar 1 (s149-181), çev.Adnan Cemgil, Remzi Kitabevi, 1993

Platon, *Kleitophon*, Diyaloglar 1 (s289-295), çev.Sabahattin Eyübođlu, Remzi Kitabevi, 1993

Platon, *Theaitetos*, Diyaloglar 2 (s181-273), çev. Prof. Dr. Macit Gökberk, Remzi Kitabevi, 1993

Platon, *Sofist*, Diyaloglar 2 (s275-358), çev. Dr. Ömer Naci Soykan, Remzi Kitabevi, 1993